

AgEcon SEARCH
RESEARCH IN AGRICULTURAL & APPLIED ECONOMICS

The World's Largest Open Access Agricultural & Applied Economics Digital Library

This document is discoverable and free to researchers across the globe due to the work of AgEcon Search.

Help ensure our sustainability.

Give to AgEcon Search

AgEcon Search

<http://ageconsearch.umn.edu>

aesearch@umn.edu

*Papers downloaded from **AgEcon Search** may be used for non-commercial purposes and personal study only. No other use, including posting to another Internet site, is permitted without permission from the copyright owner (not AgEcon Search), or as allowed under the provisions of Fair Use, U.S. Copyright Act, Title 17 U.S.C.*

No endorsement of AgEcon Search or its fundraising activities by the author(s) of the following work or their employer(s) is intended or implied.

A HAZAI KENYÉRGABONA-TERMELÉS KÖZGAZDASÁGI KÉRDÉSEI

(KOVÁCS JÓZSEF)

Az utóbbi időben jelentős erőfeszítéseket teszünk a kenyérgabona-probléma megoldására. Ennek következtében számos olyan kedvező gazdaságpolitikai döntés született, amely meggyorsítja a feladat gyakorlati megvalósítását. Ilyen többek között a gépesítés fokozása, ösztönző jövedelemelosztási formák alkalmazása, a műtrágyaellátás javítása, az intenzívebb fajták termelésbe vonása, a búzanevelés koncentrációja stb.

Ezek a tényezők kedvezőek. A tapasztalatok alapján azonban egyik évről a másikra véglegesen nem oldható meg a kenyérgabonakérdés, annál is inkább, mert hosszú idő alatt, lassú, részben kedvezőtlen objektív tényezők eredményeként alakult ki.

Ahhoz, hogy hazai viszonylatban a kenyérgabonakérdés egyes problémáit megfelelően feltárjuk és a megoldáshoz kedvező utat keressünk, talán nem érdektelen a kenyérgabona-termelés múltjával is foglalkozni.

KENYÉRGABONA-TERMELÉSÜNK A FELSZABADULÁS ELŐTT

A kiegyezés után (1867) a fellendülés és a tőkefelhalmozódás fokozódásával együtt kenyérgabona-termelésünk is fejlődött. A vetésterület 1867-hez viszonyítva az 1880-as évek végére 45%-kal nőtt. (10., 10. o.)

A kenyérgabona-termelés fellendülése és pozitív hatása igen rövid ideig tartott. Az 1880-as években a tengerentúli jelentős és olcsóbb búzakivitel következtében a világpiaci ár zuhanása miatt kedvezőtlené vált hazánkban a búzatermelés. Az agrárválság a főbb gabonaexportáló országok közül Magyarországot sújtotta jobban, mert ebben az időszakban hazánkra jellemző volt

- a viszonylag magas népsűrűség; 57 fő/km²; (17.)
- a fejletlen ipar;
- a magas arányú mezőgazdasági népesség; 72,5%;
- a magas gabona- és kenyérgabona vetésterületi arány; 60% (6.)
- az összes termés jelentős exportaránya; 20—30%;
- az összes népgazdasági kivitelen belüli magas gabonaarány;
- a magas termelési költség.

A gabonaválság, amely hazánkban az említettek miatt egyértelmű volt a teljes gazdasági válsággal, a nemzetközi kapcsolatok miatt kibontakozhatott. Éppen a monarchia miatt nem is történt semmi intézkedés a válság elkerülésére, vagy hatásának tompítására. A gabonavédővám felemelése már akkor következett be (1906), amikor az amerikai verseny csökkent. A védővám felemelésének elsősorban nem gazdasági, hanem politikai oka volt.

A túltermelési válság és az alacsony értékesítési ár miatt a gabonatermelés nem tudott kielégítő megélhetést biztosítani, ezért nagyon jelentős volt a munkanélküliség és a kivándorlás. (8.)

Az amerikai búzakivitel csökkenése és a védővám-tarifa felemelése jövedelmezővé (nettó jövedelem) tette a búzatermelést, olyannyira, hogy 1906-tól 1913-ig átlagosan 40%-os volt a profit, de az 1911. évben 65%-os is előfordult.

A kenyér gabona-termelés újabb felvirágzása nemzetgazdasági szempontból hátrányos volt, tekintettel a következőkre:

1. A kivándorlás ellenére növekedett a népsűrűség. Az 1910. évben 1 km²-re 81,8 fő jutott. A népesség növekedésével együtt növekedett a keresőképesekek száma is, akik munkaigénnyel léptek fel. A kenyér gabona-termelés éppen kevésbé munkaigényes más növényekhez viszonyítva, ezért a növekvő mezőgazdasági népességnek nem biztosított elegendő munkaalkalmat.

A mezőgazdaságunk birtokrendszerének porosz utas fejlődése is háttérbe szorította a rendelkezésre álló munkaerő megfelelő érvényesülését. Ezen túlmenően a föld magántulajdona miatt a mezőgazdaságon belüli telepítés korlátozott volt. Így tehát a nincstelen embereknek nem maradt más hátra, mint mezőgazdaságon kívüli munkaalkalom keresése vagy a további kivándorlás. (8.)

2. A kenyér gabona-termelés magas jövedelmezősége nem ösztönözte a nagy- és középbirtokosokat a belterjesebb növénytermelési ágazatok (bruttó jövedelem) fejlesztésére.

Mindezzel kapcsolatban *Katona Béla* az alábbiakat írta: „Mind kétségtelenebbnek tekinthető, hogy külföldi eladásra főleg olyan árukat termelünk, amelyeknek anyag- és munkabérben kifejezett belértéke kevés, viszont a külföldről olyan árukat vásárolunk, amelyek a mi exportált áruink értékét sokszorosan felülműlják”, továbbá „...keveset és drágán termelünk” (5., 15. o.). Megállapítja, hogy az Alföld nyolc vármegyéjében az 1912. évben a bevetett terület 1,5%-át foglalta el kereskedelmi növény (hüvelyesek, cukorrépa, kender, len), míg a kalászos gabona 61,3 és a kukorica aránya 24,1% volt.

Ebben az időben már elvileg világos volt a fejlődés belterjes irányának szükségessége, a bruttó jövedelem fontossága, de a gyakorlatban igen lassan haladtunk előre.

3. A jövedelmező kenyér gabona-termelés hátrányos volt az iparra nézve is. Ilyen magas profit mellett nem volt érdeke a bérlőnek és a földbirto-

kosnak, hogy a tőkét vagy annak egy részét az iparba fektesse be, amely amúgy is az osztrák ipartól függő viszonyban volt.

Így az ipar sem tudta foglalkoztatni a munkanélkülivé vált agrárnépességet.

Az első világháború alatt csökkent a búza vetésterülete, termésátlaga, az összes termés és az export is. A szabadkereskedelem visszaszorításával hatósági ár lépett életbe, amely olyan mértékben tért el kedvezőtlen irányban a búzatermelés költségétől, amilyen mértékben vált kilátástalanná a háború. Az áralakulás gyakorlatilag a háború költségeinek teherviselését jelentette.

A nemzetgazdaságot az első világháború előtt az agrárérdek érvényesülése jellemezte, ami azonban a háború alatt és után jórészt megszűnt. A háború tanulsága szerint: az ipar fejlettsége dönti el a nemzetgazdaság erejét. Ezért annak ellenére, hogy a mezőgazdaságnak a nemzeti jövedelemből való részesedése nagyobb — 1925/26. évben 44,2% és 1928/29. évben 40,3%, ezzel szemben az ipar részaránya 29,1 és 33,3% — nemzetgazdasági szinten főként az ipar érdeke érvényesült. (15.) Megnyilvánult e változás abban, hogy az agrárolló jelentősen tágult, ami a korábbi időszakban kevésbé volt jellemző (11.):

	Búza árindex	Összes ipari nagykereskedelmi árindex
1913. év	100	100
1923. év	81	133
1928. év	116	139

Az első világháború után a belső értékesítési lehetőség egy ideig sarkallta a termelést, amely gyors ütemben növekedett. A búzatermelés növekedése akkor vált kedvezőtlené, amikor a belső szükségleten felül jelentős exportmennyiség terhelte a nemzetgazdaságot (4–6 millió q).

A szükségleten felüli termelés — többek között — azért volt kedvezőtlen, mert a háború utáni politika miatt az ország külkereskedelme kedvezőtlen helyzetbe került. A kenyérgabona-piacok jelentős részét elvesztettük.

Ezek az összefüggések semmit sem változtattak a magyar gazda szemléletén és törekvésén. Már 1921-ben exportáltuk a búzatermés 12,3%-át.

A későbbiek folyamán továbbra is nőtt a búza területe, területi aránya, termésátlaga és exportaránya.

Az 1924–1929. évek átlagában — az 1921. évhez viszonyítva — a búza vetésterülete 650 000 kh-val (2,03–2,68 millió kh), a termésátlaga 0,4-q/kh-val (7,1–7,5 q/kh), az összes termése 6 millió q-val (14,4–20,4 millió q), exportja 4,2 millió q-val (1,4–5,6 millió q), az export aránya pedig 12,3% ról 27,3%-ra növekedett. (10.)

Ebben az időben Magyarország külkereskedelmében a fő szerepet a mezőgazdaság játszotta, és az összes nemzetgazdasági kivítelek közül is a kenyérgabona- és lisztkivétel részesedése volt a döntő, amely az 1923–1929. évek átlagában 23,4%-ot ért el.

A kenyér gabona-termelésre való szakosodás közgazdasági teherré vált, mert túlzott függőségi viszonyt jelentett a világpiaccal szemben.

A termelés növekedésével együtt a termelés költsége is nőtt. Az 1928. évi nagy búzatermés (27 millió q, 9,3 q/kh) nyomán bekövetkezett értékesítési nehézség miatt 1,93 P-vel csökkent a búza évi tőzsdei átlagára 1927-hez viszonyítva. Ennek következtében — az OMGE vizsgálata szerint — a termelőnek 1,59 P/q vesztesége volt. A búzatermelésben tehát a gazdasági válság már az 1928. évben jelentkezett. A válság kibontakozásával és mélyülésével nagy mértékben csökkent a búza átlagára. Ha a kialakult árszínvonalat az 1913. évihez viszonyítjuk (1913. év = 100), akkor (II.):

	Búza árindexe	Vas félgyártmány árindexe
1928. évben	116	.
1929. évben	92	.
1930. évben	76	124
1931. évben	52	124
1932. évben	51	124
1933. évben	43	124
1934. évben	39	124

Az árzuhanás a mezőgazdasági cikkek közül a kenyér gabonánál volt a legnagyobb arányú. Bár az árral együtt a termelés költsége is csökkent, mégis jelentős volt a termelő vesztesége. A veszteség mérséklése érdekében a kormány a boletta rendszert vezette be, amelynek értéke 1930. évben 3 P/q, 1931-ben 6 P/q, 1932-ben 4 P/q és 1934. évben 3 P/q volt. Ez a jegyrendszer, amely a fogyasztókat terhelte, elősegítette az újratermelést, de nem orvosolta a válság hatását, hiszen a túltermelési válság éppen azért alakult ki, mert a fogyasztók vásárlóereje nem állt arányban a termeléssel. Természetesen a válság elsősorban a kis jövedelmű népeiséget sújtotta, de a legnagyobb terhet a mezőgazdaság, a mezőgazdasági népesség viselte. Az ipar a monopoltőke révén fenntartotta az árakat, aminek következtében az agrárrolló tágult. Amíg az 1913. évhez viszonyított búzaárindex mélypontja 39, addig az ipar esetében 105%. Az 1933-as évben az agrárrolló nyílása 31,7%.*

A társadalmi, gazdasági és egyéb okok miatt újra megindult a kivándorlás. A munkanélküliség és kivándorlás okai között jelentős szerepe volt a magas arányú kenyér gabona-termelésnek is, mivel a gabona termesztése kevés munkaerőt igényel. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint a „Viharsarok” helyzete; itt volt legnagyobb az agrármunkanélküliség. (3.) Az 1929. évben csak a búza vetésterületi aránya 43–44% volt, ha pedig az összes kalászos gabona arányát vesszük figyelembe, akkor ugyanazt az eredményt kapjuk, mint a századfordulón.

*Az összes mezőgazdasági és az egyéb cikkek nagykereskedelmi ára közötti különbség.

Természetesen a válság hatása nem érintett minden területet egyformán. Az ipar a „kis forgalom és a nagy haszon” — monopol ár — elvén oldotta meg a kérdést, ami érvényesült a gazdasági válság előtt és után is. (10., 51. o.)

A mezőgazdasági cikkek esetében a tiszta jövedelemből való részesedés a kereskedelem és a termelés között aránytalan volt. Az 1928. évben a búza üzemi átlagos értékesítése ára 23,34 P/q, a budapesti tőzsdei ára 29,95 P/q volt, ami 22,1% eltérést jelent. Ez az árrés fedezte a szállítási és kezelési költségeket, és a fennmaradó rész volt a kereskedelem tiszta haszna. Mivel a felmerülő költségek nem haladhatták meg az árrés 50%-át, ezért a kereskedelemnek legalább kétszer akkora haszna volt, mint amennyi vesztesége a termelőnek. Ez a tisztajövedelem-veszteség elsősorban a kisgazdaságot sújtotta, mert önálló szállítmány mennyiségű terménnyel nem rendelkezett, ezért igénybe kellett vennie a kis- és nagykereskedelmet.

Ugyanebben az évben az Egyesült Államokban a búza üzemi értékesítési átlagára 30,33 P/q, a liverpooli tőzsdei ár pedig 31,38 P/q volt, az árrés mindössze 3,6%-os. Az Egyesült Államokban azonban az amerikai farmerek érdekképviselője bonyolította le a kereskedelmet, míg hazánkban a szervezetlen termelő ki volt téve a monopolizált kereskedelmi tőke profitéságának. Nem csoda, hogy ilyen viszonyok között a mezőgazdaság jövedelmezőségi helyzete igen szerény volt.

A gazdasági válság nemzetgazdasági kihatása nagyon jelentős volt, mert legfontosabb kiviteli cikkünknek, a kenyérgabonának az árzuhanása volt a legnagyobb mértékű. Amíg 1928. évben a búza és a búzára átszámított liszt egy egységére jutó eladási ár 33,1 P/q volt, addig az 1933/34. évben 10,8 P/q (13.), ami gyakorlatilag azt jelentette, hogy az utóbbi évben 3,2 q búzát adtunk ugyanannyiért, mint a korábbi időszakban 1 q-t. Ezért és még több ok miatt az összes nemzeti jövedelem az előbbi időszak 62,5%-ára, az ipar (bányászattal együtt) nemzeti jövedelme 70,3%-ra és a mezőgazdaság nemzeti jövedelme 46,8%-ra csökkent. (15.)

A túltermelési válság ideje alatt a búzatermelés nem csökkent, sőt növekedett a megelőző időszakhoz képest, bár mintegy 300 000 kh vetésterületi ingadozás volt. Az értékesítési nehézségekből fakadó tanulság az lett volna, hogy a kenyérgabona-termelést csökkenteni kell, mert közgazdaságilag nem indokolt, különösen akkor nem, ha a magas népsűrűsége és foglalkoztatottságra tekintettel vagyunk. Ezek a tényezők eredményezték hazánkban a „Kert-Magyarország” koncepciót.

A válság után változatlan mértékben folyt a gabonatermelés. Világosan mutatják ezt a következő adatok: az 1928—1933. évek átlagában a búza vetésterülete 2,8 millió kh, a vetésterületi arány 29,9%, az összes termés 22,3 millió q és a termésátlag 8 q/kh, ezzel szemben az 1934—1938. évek átlagában a búza vetésterülete 2,8 millió kh, a vetésterületi arány 29,3%, az összes termés 22,2 millió q és a termésátlag 8 q/kh. (16.)

A rozstermelés alakulására is ugyanaz mondható el, mint a búza esetében.

A válság utáni időszakra viszont jellemző, hogy a búza árszintje még az 1938. évben is csak 70,7%-a volt az 1928. évinek, aminek következtében országos átlagban veszteséges a termelés. (9.)

Az OMGE vizsgálata szerint az 1928. évben 9,3 q/kh átlagtermés mellett a búza önköltsége 24,93 P/q volt. Mivel az 1938. évben az átlagtermés hasonló (9,6 q/kh), ezért feltételezhető az 1928. évi önköltség az utóbbi évre is, amihez 21,40 P/q évi tőzsdei átlagár tartozik.

Már az 1938. évben árminimum és maximum volt megállapítva a búzára, ami a második világháborúig érvényben volt. A termelési költség alatti szabályozott ár jövedelemelvonást jelentett, részben az ipar felhalmozásához, részben a fegyverkezés költségeinek biztosításához.

Az eddigi vizsgálatok eredményei alapján megállapítható, hogy a felszabadulás előtt a kenyér gabona-termelés a nemzetgazdaságnak jelentős tényezője volt.

Annak ellenére, hogy a nemzetgazdaság szempontjából káros volt ez a túlzott törekvés, a válságok és a háború után a búzatermelés mégis gyors ütemben elérte a kedvező időszakok szintjét, ami egyet jelentett azzal, hogy a hazai szükségleten felül átlagosan 5 millió q kenyér gabonát kellett exportálni. Ezt az exportmennyiséget megtermelték akkor is, amikor súlyos veszteség érte a termelőt, és akkor is, amikor jelentős vagy szerény tiszta jövedelemhez jutott.

Az ilyen mértékű kenyér gabona-termelésnek számtalan tényezője volt:

- a) a nemzetgazdaság és a mezőgazdaság tőkeszegénysége,
- b) a nemzetközi kapcsolatok alakulása (monarchia stb.),
- c) a fokozott iparosítás és monopóliumok hatása,
- d) a nagybirtok lassú belterjesülése,
- e) a birtokviszony és hatása.

A meglevő nagyüzemek ágazati vonatkozásban magasabb termelési szinten (kertészet kivételével), fejlettebb termeléstechnika, jobb tőkekihasználás, magasabb árutermelési arány mellett, összüzemi szinten alacsonyabb területi termelékenységgel, ezzel szemben a kisüzemek kisebb árutermelés és árutermelési arány, alacsonyabb ágazati hozam, fejletlenebb termeléstechnika, rosszabb tőkekihasználás, magas élőmunka-felhasználás és koncentráció és magasabb területi termelékenység mellett gazdálkodtak.

Amíg a nagyüzem a holtmunka-felhasználás arányának növelésére törekszik, addig a kisüzem az élőmunka-felhasználás magasabb aránya és egész évi foglalkoztatásra való törekvése mellett igen munkaintenzív ágazatok alkalmazásával gazdálkodik. Mivel a rendelkezésre álló munka és tőke korlátozott, ezért fordul elő a kisüzem sajátos két véglete, amely szerint magas a kenyér gabona aránya, de magas a munkaintenzív ágazatok, a kertészet és állattenyésztés nagysága és aránya is.

Amilyen mértékben csökken a kisüzem területe, olyan mértékben csökken a munkaintenzív ágazatok szerepe, mert a rendelkezésre álló élő munka érvényesülése ilyen összefüggést diktál. Természetesen a családi munkaerő-

1. táblázat

A NAGYÜZEM ÉS A KISÜZEM FONTOSABB MUTATÓI AZ 1936. ÉVBEN*

Megnevezés	Mértékegység	Nagyüzem (1000 kh felett)	Kisüzem (100 kh alatt)
Nyers hozam	P/kh MMÖT	148,7	172,4
Kenyérgabona vetésterületi aránya**	%	31,7	43,8
Kenyérgabona termésátlaga**	q/kh	11,2	8,4
Tejhozam***	l/tehén	2789	1453
Pénzbevétel	P/kh MMÖT	90,0	88,9
Állattenyésztés és kertészet (zöldség nélkül) pénzbevételének aránya ..	%	46,6	60,9

* Forrás: Lásd az irodalmat (14.) ** 1938—1939. év átlaga. *** 1932—1934. év átlaga.

létszám és a családi termelőszköz különbözősége következtében eltérő területnagyságnál alakul ki a két tényező közötti harmónia. Mivel a vizsgált időszakban 100 kh alatti gazdaságok képezték a kisüzem csoportját, ezért az elmondottak ilyen keretben érvényesülnek.

A fentieket az 1. táblázat szemlélteti.

A nagyarányú kenyérgabona-termelés ellen ható tényezők — bár nagyon jelentősek voltak — az említett okok miatt mégsem tudták hatásukat kifejteni.

Ilyen döntő tényező volt hazánk magas népsűrűsége és a termelőnek veszteséges, de a nemzetgazdaságnak mégis drága gabonatermelés. Az első esetben a munkanélküliségen és kivándorláson keresztül vezetődött le a nemzeti adottság mellőzése, a másodikban pedig az államnak a külkereskedelemben árkiegészítésben kellett részesíteni a búzát. Amennyiben erre nem volt hajlandóság és fedezet, úgy a nemzeti jövedelem ellenszolgáltatás nélküli kiszállítása következett be.

A világpiacon nem kisebb versenytárral kellett volna megbírkózni, mint az Egyesült Államokkal, Kanadával és Argentínával. Ebben a versenyben minden esetben alulmaradtunk, mert drágán termeltünk. Amíg az 1929. évben Magyarországon 1 q búzát 25,87 P-ért állítottak elő, addig az USA gépesített farmjain 8,50 P és Argentínában 1930-ban 8,94 P volt 1 q búza termelési költsége. (10.) Bár az utóbbi számok nem országos átlagok, mégis látható, hogy búzánk külkereskedelmi versenyre egyenlőtlen volt.

KENYÉRGABONA-TERMELEŚÜNK A FELSZABADULÁSTÓL NAPJAINKIG

A felszabadulás után a háború kedvezőtlen nyomai mindenütt megtalálhatók. Ez volt a kenyérgabona-termelés esetében is. Csökkent a vetésterület, a termésátlag és az összes termés is. Az 1945. évben a kenyérgabona-termelés a belföldi szükséglet 40%-át fedezte. Ezek után termelése gyorsan

regenerálódott. Az 1948. évben már vetésterületben elértük az 1942—1944. évek átlagát (3,5 millió kh). Bár az átlagtermés 0,7 q/kh-val alatta maradt az akkoriak (7,5—6,8 q/kh) és az összes termés is kevesebb volt (26,4—23,7 millió q), mégis komoly eredmény volt, mert hazánk kenyér gabona-szükségletét fedezte. A kenyér gabona-termelés ilyen gyors feljutásában nagy szerepe volt a kedvező és jó árrendszernek. (1.)

Az 1949. évi vetésterület már meghaladta az 1941—1944. évek átlagát, de az összes termés 400 000 q-val kisebb volt, mert a termésátlag is alacsonyabb volt. Mivel az 1949. évi termés már meghaladta a belföldi szükségletet, ezért ebben az évben már 1,1 millió q búza volt a nettó kivitel.

A későbbiek folyamán már nem növekedett a kenyér gabona vetésterülete, mert elérte azt a szintet (3,6 millió kh), amelyet az adott üzemi viszonyok, üzemi arányok és termelés technika igényelt.

Tehát kezdetben a területi felfutás volt jellemző, később a területcsökkenés mellett a termésátlagok növelése vált szükségessé.

Mivel a földosztás következtében megváltozott a birtok nagyság és összetétele, ezért *Ivánfy János* (4.) által programozott terület felfutás nem valósulhatott meg. *Ivánfy* a 100 kh alatti kisüzemek 1934—1938. évi kenyér gabona-vetésterületének és termésátlagának alapján próbálta meghatározni a kenyér gabona-termelés várható területét (4,2 millió kh) és összes termését (30 millió q). Mivel az ilyen arányú kenyér gabona-termelés hátrányos lett volna, ezért javasolta a mezőgazdaság állami irányítását, hogy ily módon biztosítva legyen a szükséges 35—36% kenyér gabona-vetésterületi arány, amely önellátást és minimális exportot jelent.

A földosztás nyomán a kisüzemek nagysága és aránya megváltozott, ezért a kenyér gabona-termelés területe és területi aránya az 1949. évben (3,6 millió kh; 37,4%) nem érhetette el egy másik körülmény által igényelt szintet. Ez a tendencia népgazdasági szempontból igen pozitív volt, mert a szükséglet biztosításán felül minimális export mellett lehetőség adódott az állattenyésztés fejlesztésére és az intenzív művelést igénylő ipari és egyéb növények termelésére.

Az 1950—1956. években lejátszódó események jelentős befolyást gyakoroltak a kenyér gabona-termelésre.

Ebben az időben a gazdasági tényezők helyett a politikai eszközök kerültek előtérbe, ami a beszolgáltatásban nyilvánult meg. A beszolgáltatási rendszer fékezte a termelést, csökkentette a felhalmozódást, növelte a parasztság önfogyasztását és kiváltotta a mezőgazdasági cikkek nem rendeltetésszerű felhasználását. Megakadályozta a paraszti üzemek bővített újratermelését, ami ebben az időben meghatározója volt egész mezőgazdaságunk fejlődésének. Ezért a mezőgazdasági termelés hullámzó, stagnáló állapotba került.

A parasztság a bruttó jövedelem növelésével — többletmunkával (belterjessebb ágazatok fejlesztésével) — igyekezett a fellépő, reánézve kedvezőtlen gazdaságpolitika hatását csökkenteni. Ilyen fejlődési irány mellett az üzemi érdek és a kenyér gabona-termelés magas aránya ellentétbe került

egymással. Így a kenyérgabona vetésterületét csökkenteni igyekvő parasztgazdaság — amelynek nem állt módjában e tekintetben a területi hozam növelése — ellentétbe került a népgazdasággal, jelen esetben a kenyérgabona-szükséglet biztosításával. Életbe lépett a kötelező kenyérgabona-vetés-terület, amely kevés esetben volt tekintettel az üzem belső viszonyaira és közgazdasági adottságaira.

A kenyérgabona-vetés-terület magas szinten tartása népgazdasági szempontból egy esetben volt kedvező. Az erős iparosítás jelentős létszámú új munkaerőt igényelt, amelynek forrása csak a mezőgazdasági népesség lehetett. A kenyérgabona-termelés kevésbé munkaigényes, ezért magasabb aránya esetén foglalkoztatást gátló szerepe van. Így a keresők egy része kénytelen más népgazdasági ágban elhelyezkedni.

A kenyérgabona-termelésnek ez az oldala a felszabadulásig munka-nélküliséget és kivándorlást szült. A felszabadulás után az ipar fejlődése következtében kedvezővé vált, annál is inkább, mert az egyéni parasztgazda más úton nem hagyta volna abba a gazdálkodást, vagy az elvándorlás lassúbb ütemben csak természetes formájában valósult volna meg. Ennek ellenére ezt az összefüggést is közömbösíteni tudta a parasztság azáltal, hogy az egyik póluson belterjes kultúra található igen magas termelési szinten, míg a másik póluson munkaextenzív kenyérgabona alacsony termelési szinten. Ez az összefüggés hatott és élesen jelentkezett, mert az 1951—1959. évek átlagában a jó és rossz talajadottságok között jelentéktelen termelési-szint-különbség található. Pl. az említett időszakban a Békés-Csanádi lösz-hátan 8,7 q/kh, a Berettyó-Körösvidék szikes talajain pedig 6,9 q/kh volt a búza átlagos hozama.

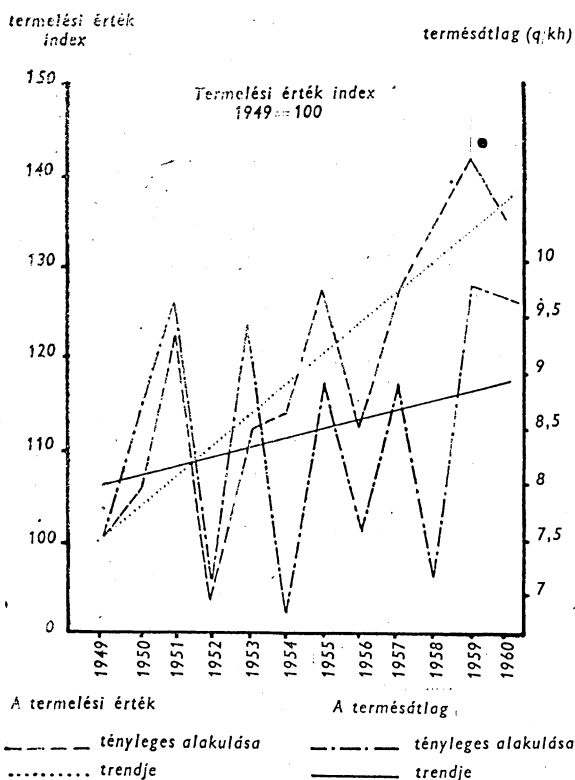
A magas vetésterületi arány a gazdaságpolitika (a túlzott iparfejlesztés) következménye volt. Biztosítania kellett az ipar többlet munkaerő-szükségletét, fel kellett szabadítania a mezőgazdaságból a többlet termelési eszközöket az ipar javára.

A kenyérgabona esetében az ár és az érték jelentős eltérésének*, a meglévő üzem nagyságnak és birtokviszonynak, a kenyérgabona kötelező vetésterületének és hozamstagnálásának, valamint az ilyen irányban ható egyéb tényezőknek lett egy eredője, amely az 1. ábra szerint valósult meg.

A mezőgazdaság bruttó termelési érték színvonalának növekedése megelőzte a búza termelési színvonalának növekedését. A folyamat fordulópontja az 1954. évben következett be.

A felszabadulás után a mezőgazdaságra ható tényezőkből és azok ellentmondásosságából, valamint a mezőgazdaság igényeiből fakadóan megváltozott a kenyérgabona-termelés eddigi tradíciója. Amíg a felszabadulás előtt a kenyérgabona-termelésre minden áron való törekvés nyilvánult meg, addig a felszabadulás után már elvesztette azt a potenciális szerepét és inkább a népgazdaság átlagos érdekének megfelelően alakult a termelése. Ennek

*..Az 1955—56. évben például a mázsánkénti körülbelül 190,— forintos önköltség mellett 1 q búza kötelező beadási ára 75,— forint, állami felvásárlási ára 280 forint, a szabadpiaci ára pedig 300—320 forint volt". (12.)

1. ábra. Összefüggés a mezőgazdaság bruttó termelési értéke és a búza termésátlaga között

telező gabonavetésterület — gyorsabban csökkent a vetésterület, mint a korábbi években. Mivel pedig a termésátlag-növelés feltételeit nem biztosítottuk, a termésátlag ingadozó volt, az 1958. és az 1960. évben hazai termelésből nem tudtuk fedezni kenyérgabona-szükségletünket.

Amíg a felszabadulás előtt a kenyérgabonával kapcsolatos legfontosabb közgazdasági kérdés a vetésterület csökkentése volt, addig a felszabadulás után a termésátlagok növelése lépett előtérbe. Ezt a problémát többen vizsgálták (1., 2.), de konkrét formában az állami gazdaságok termelési-technikai vizsgálatainál került felszínre. (7.)

A termelészövetkezetek szervezése következtében a területi hozam kérdése még inkább előtérbe került, mert a hozamok csökkentek és a népgazdaságilag szükséges vetésterület sem lett biztosítva. Így a szükséges kenyérgabonaimport túlzottan terhelte a népgazdaság mérlegét.

Az ismert okok miatt már akkor egy tiszta és világos, népgazdasági szempontból helyes irányvonal alakult ki, amely szerint meg kell termelni

következtében az 1951—1960. évek átlagában az 1931—1940. évek átlagához viszonyítva a vetésterület 0,9 millió kh-val (3,9—3,0), az összes termés 5 millió q-val (29,0—24,0) csökkent, viszont a termésátlag 0,5 q/kh-val (7,5—8,0 q/kh) növekedett (lásd a 2. ábrát).

A kenyérgabona-termelés ilyen aránya és népgazdasági szerepe számunkra kedvezőbb, mint amilyen a felszabadulás előtt volt. Bár a tendencia kialakulását számtalan tényező befolyásolta, mégis csak szocialista viszonyok között válhatott valósággá, miután a földosztással lehetőséget teremtettünk a rendelkezésre álló munkaerőnek megfelelő vetésszerkezet létrejöttéhez.

Az 1956. év után — miután megszűnt a kö-

hazánk kenyérgabona-szükségletét. Mivel a KGST-országok viszonyainak ez megfelelt, ezért ez a kérdés jóváhagyásra talált.

Ilyen vonatkozásban a problémát a terület és a termésátlag viszonyában lehet megoldani. Népgazdasági szempontból az volna a helyes, ha minél kisebb területen termelnénk meg a szükségletet, mert akkor más értékesebb kultúrákat termeszthetnénk a felszabaduló területen. Ezek után rendezni lehetne a takarmánytermelés és az állattenyésztés viszonyát is.

Az átszervezés során a kézi, a fogat- és a gépi erőt nem tudtuk az igényeknek megfelelően összehangolni, ezért a mezőgazdaságban és a kenyérgabona-terme-

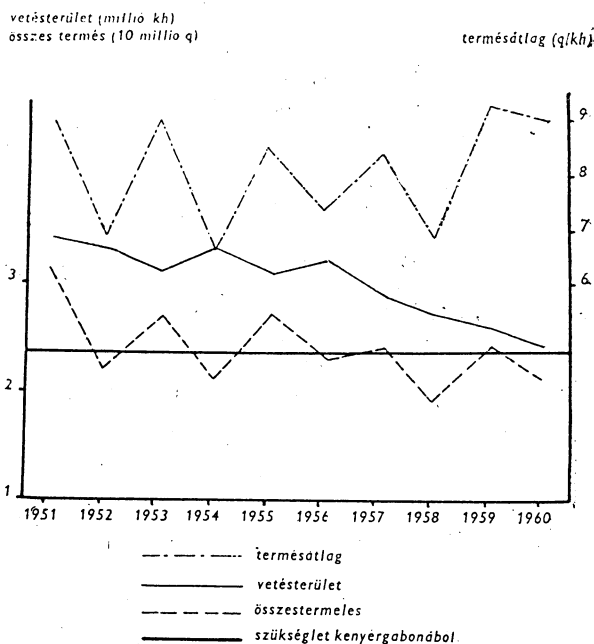
lésben is a gépesítés vált döntő és meghatározó tényezővé. A népgazdaság ereje és a KGST-országok hitelnyújtási illetve előszállítási lehetősége is korlátozott volt, így a kérdést csak fokozatosan lehetett megoldani. Mivel nem biztosítottuk az agrotechnikai optimumokat — többségében csak a minimumokat —, lényeges termés kiesés jelentkezett. Így pl. az 1961. évben betakarított búzaterület 31,8%-át, az 1962. évben betakarított területnek pedig 34,8%-át vetettük el az optimális időben, vagyis október 31-ig. Természetesen e tekintetben már jelentős változás történt, mert csupán 1959 január 1-től 1963 december 31-ig kb. 25 ezer db volt a mezőgazdaság traktorállományának nettó növekedése.

A vázolt körülmények között az 1960-tól 1963-ig felhasznált mintegy 3 millió tonna műtrágya hatása sem érvényesülhetett, mert az jórészt más agrotechnikai hiba kiküszöbölésére szolgált.

Kevés sikerrel járt a kezdeti időszakban az a jelentős erőfeszítés is, amelyet a fajtakérdésre fordítottunk.

Az ismertetett befolyásoló tényezők miatt a kenyérgabona területe, termésátlaga és össztermése az érintett időszakban a 2. táblázat adatai szerint alakult. (17.)

Ha figyelembe vesszük az ország 24 millió q-s szükségletét, akkor látható, hogy a fenti időszakban nem termeltük meg a szükségletet.

2. ábra. A kenyérgabona-termelés alakulása az 1951–1960. évek átlagában

2. táblázat

A KENYÉRGABONA VETÉSTERÜLETÉNEK, TERMÉSÁTLAGÁNAK
ÉS ÖSSZES TERMÉSÉNEK ALAKULÁSA

(1959—1963. évek)

Év	Vetésterület		Termésátlag		Összes termés	
	millió kh	%	q/kh	%	millió q	%
1959	2,6	100,0	9,2	100,0	23,5	100,0
1960	2,4	92,3	9,0	97,8	21,2	90,2
1961	2,2	84,6	10,0	108,9	22,3	94,9
1962	2,3	88,5	9,5	103,3	21,9	93,1
1963	2,1	80,8	8,4	91,3	17,4	74,0

A kenyérgabona-termelésünkkel kapcsolatban jelenleg legfontosabb feladatunk az lett, amelyet az elmúlt évtizedek nem tudtak megoldani, rövid időszak alatt biztosítani kell a népgazdaságnak a termésátlagnövelés feltételeit oly módon, hogy ezek egymással — a növények igényének megfelelően — arányban álljanak. Amennyiben ez megtörténik, akkor a vetésterület népgazdasági szinten olyan színvonalra lehet állítani, amely a népgazdaság átlagos érdekének megfelel. Nem jelentheti azonban azt, hogy ettől nem lehet vagy nem kell eltérni, mert adott népgazdasági helyzet (pl. a mezőgazdaság munkaerő-hiánya) esetenként mást kíván.

IRODALOM

- (1) *Csendes Béla*: A búzatermelés és felhasználás alakulása hazánkban a felszabadulás előtt és 1950—56 között. Közgazdasági Szemle. 1956. 10. sz. — (2) *Csizmadia Ernőné*: A kenyérgabona-termelés és felhasználás alakulása Magyarországon. Agrártudományi Egyetem, Agrárgazdasági Kar kiadványai. 1957. 2. sz. — (3) *Hollós István*: Munkapiac Magyarországon. Magyar Statisztikai Szemle. 1938. 4. sz. 407—414. o. — (4) *Ivánfy János*: A magyar gabonatermesztés jövője. Statisztikai Szemle, 1947. 5—6. sz. — (5) *Katona Béla*: Az Alföld gazdasági jövője. Budapest, 1914. — (6) *Konkoly Thege Gyula*: Gabonafélék termésátlagai. Magyar Statisztikai Szemle, 1924. 11—12. sz. 473—482. o. — (7) *Lévai Ernő*: Beszámoló az állami gazdaságok búzatermelésének a vetési idő és műtrágyahasználattal kapcsolatban három éven keresztül végzett fajtankénti vizsgálatról. Mezőgazdasági Üzemszervezési Kutató Intézet. 8. sz. kiadványa. Budapest, 1962. — (8) *Markos György*: Magyarország gazdasági földrajza. Budapest, 1962. — (9) *Milhoffer Sándor*: A világ búzatermelése és áralakulása a világgazdasági válságtól a második világháborúig. Bp. 1941. — (10) *Dr. Rege Károly*: A magyar búza áralakulása és termelési költsége 1820-tól 1930-ig. Budapest, 1931. — (11) *Dr. Rege Károly*: Magyarország búzatermelésének 100 éves áralakulása és termelési költsége. Magyar Statisztikai Szemle. 1934. 6. sz. 460—478. o. — (12) *Szabó József*: A mezőgazdasági felvásárlás és árpolitika kérdései. Közgazdasági Szemle VII. évf. 11. sz. 1327. o. — (13) Mezőgazdaságunk üzemi eredményei 1933. évben. OMGE Statisztikai Bizottságának III. sz. kiadványa. Budapest, 1935. — (14) Mezőgazdaságunk

üzemi eredményei 1932—1936. években. OMGE Statisztikai Osztályának VII. sz. kiadványa. Bpest. 1938. — (15) A magyar mezőgazdaság fejlesztésére vonatkozó adatok 1924/25—1937/38. 9. o. — (16) Az Országos Mezőgazdasági Kamara évi jelentése az 1939. évről. Budapest.

В научном труде рассматриваются изменение, развитие производства зерновых культур в Венгрии и общественные и экономические вопросы, влияющие на них. До освобождения владение и протекционизм промышленности способствовали созданию такого крупного объема производства, который вследствие значительного аграрного народонаселения не являлся удовлетворительным. После освобождения вследствие изменения положения владения сельское хозяйство, в первую очередь, производит для удовлетворения внутренних потребностей. Но под влиянием разных факторов посевная площадь сокращается в такой мере, что производство в отдельных годах не покрывает даже отечественной потребности. Так как не были созданы условия для роста средней урожайности и даже существующие условия находились в диспропорции друг с другом, поэтому потребность в настоящее время можно удовлетворить только с помощью экстенсивного развития (расширения территории). Первоочередная задача: создание условий для увеличения средней урожайности.

Im Aufsatz wurde die Veränderung, die Entwicklung der ungarischen Brotgetreideproduktion und der Einfluss der gesellschaftlichen- und wirtschaftlichen Probleme auf diese untersucht. Vor der Befreiung hat die Besitzumproportion und die Industrie- protektion ein so grosses Produktionsvolumen ausgebildet welches der beträchtlichen Agrarbevölkerung nicht gemäss war. Nach der Befreiung in Folge der Besitzverhältnis- änderungen hat die Landwirtschaft in erster Reihe für die innere Bedürfnisse produ- ziert. Auf Einwirkung verschiedener Faktoren hat die Anbaufläche sich im solchen Masse verringert dass die Produktion in einzelnen Jahren den einheimischen Bedarf nicht decken konnte. Da auch die Bedingungen zur Erhöhung des Erntedurchschnittes nicht gesichert waren, und die Vorhandenen waren auch nicht proportional mitein- ander so konnte man den augenblicklichen Bedarf nur mit extensiver (Gebietsver- grösserung) Förderung sichern. Eine dringende Aufgabe ist es also die Bedingungen zur Steigerung des Erntedurchschnittes zu schaffen.

Development and alterations of Hungarian bread-grain production are studied in the paper and also social and economic factors exercising an influence on it. Before the liberation of the country, conditions of land-tenure and industrial favouritism resulted in such a large production-volume which has not been adequate to the considerable agrarian population. As a consequence of changes in the system of land-tenure, agriculture — after the liberation — primarily produced for domestic consumption. Influenced by several factors, however, cultivated area decreased in such a large measure that even domestic needs could not be covered by production in some years and as the preconditions of increasing yields have not been secured and even existing conditions were disproportionate to each other, also momentary needs could only be satisfied by the way of an extensive development i.e. by the extension of cultivated areas. It is a most urgent task to create conditions favourable for increasing yields.